

NICO RIEMERSMA

AAN DE DODE EEN WONDER GEDAAN

EEN EXEGETISCH-HERMENEUTISCHE STUDIE
 NAAR DE DODENOPWEKKING IN LUCAS 7,11-17
 IN RELATIE TOT 1 KONINGEN 17,17-24 EN VITA APOLLONII IV,45

(ACEBT.SUP. SERIES 14)
 BERGAMBACHT 2016

SAMENVATTING

In deze dissertatie staat het wonder centraal, in concreto het wonder van de opwekking van een dode jonge man, de enige zoon van een weduwe, door Jezus in de Galilese stad Naïn (Lucas 7,11-17). Het wonderverhaal is een genre waar velen moeilijk mee uit de voeten kunnen. Dat geldt in bijzondere mate voor wonderverhalen over dodenopwekkingen. Het probleem zit – simpel gezegd – in het gegeven dat wonderverhalen vertellen van gebeurtenissen die menselijkerwijs onmogelijk zijn. Een wonderverhaal als Lucas 7,11-17 roept al snel deze twee reacties op. Zo zijn er mensen die zeggen: ‘Dat is onmogelijk, doden kunnen niet opstaan.’ Anderen willen niet uitsluiten dat dergelijke dingen mogelijk zijn. In beide gevallen hoeft het Bijbelverhaal niet echt meer gelezen te worden. Naast eerste reacties roept een wonderverhaal ook de nodige vragen op. De meest prangende is: wat voor soort verhalen zijn wonderverhalen? Globaal worden er op deze vraag de volgende antwoorden gegeven: het zijn (1) historische, (2) onhistorische, (3) mythologische, respectievelijk fantastische verhalen dan wel (4) symbolische verhalen? Elke typering is te verstaan als antwoord op de vraag naar de verhouding tussen tekst en werkelijkheid. Het is vooral die kwestie die intrigeert: in welke verhouding tot de werkelijkheid staat het wonderverhaal?

De centrale vraag van ons onderzoek is: Hoe moet het wonder dat in Lucas 7,11-17 wordt verteld, geduid worden in het licht van bovenstaande reacties en vragen? Daarbij ligt alle nadruk op het wonder. In de klassieke exegese, maar ook daarbuiten, is de aandacht met betrekking tot het wonder lange tijd vooral gericht geweest op de historiciteitsvraag. Er was nauwelijks oog voor de wijze waarop het wonder in het verhaal wordt verteld. Het nieuwere wonderonderzoek, dat vooral in Duitsland plaatsvindt, kent een andere focus. De aandacht verschoof van de historiciteit naar de tekstualiteit of narrativiteit van het wonder. Deze aandacht is dikwijls nog erg algemeen; men heeft vooral oog voor het gegeven van het wonder als zodanig binnen het verhaal. Wat ontbreekt, is gerichte aandacht op het wonder als gebeurtenis binnen het wonderverhaal. Dat aspect staat in deze studie centraal. De vragen die in dat verband om beantwoording vragen, zijn: Hoe voltrekt de transformatie die plaatsvindt, zich eigenlijk? Wat zegt dat over deze wonderdoener? En wat gebeurt er daarna? Hoe wordt daarop door eventuele aanwezigen en anderen die er nadien van horen, gereageerd?

Direct na het formuleren van onze onderzoeksvraag schetsen we in hoofdstuk I de stand van zaken in het onderzoek, evalueren we het onderzoek en komen we tot conclusies welke aspecten om onderzoeks-aandacht vragen. Hoe we met de teksten aan de gang gaan, laten we zien door allereerst onze exegetische uitgangspunten te formuleren en vervolgens de manieren aan te geven op welke wijze we de Bijbelse teksten zullen benaderen: met narratieve analyse, die we

beperken tot de ‘gebeurtenis’ in het wonderverhaal (= de transformatie van de crisis in de oplossing van de crisis), reader-response en intertekstuele analyse.

De studie zelf bestaat uit drie delen:

Deel I, waarin de tekst, Lucas 7,11-17, centraal staat, bestaat uit drie hoofdstukken. In hoofdstuk II bakemen we de tekst af, stellen we de tekst vast na een tekstkritische ronde en bieden we een vertaling van Lucas 7,11-17, gevolgd door een uitgebreide verantwoording. Na evaluatie van de verschillende visies op de voorgeschiedenis van de tekst komen we tot de conclusie Lucas 7,11-17 een eigen creatie is van de evangelist. Taal en stijl is typisch lucaans. In het derde deel van het hoofdstuk analyseren we de structuur van de Naïn-perikoop. Eerst bezien we de verschillende voorstellen (op vormkritische, syntactische of inhoudelijke gronden) uit het recente onderzoek, daarna komen we met ons eigen voorstel: het verhaal bestaat naar ons idee uit drie delen: 7,11-12, 13-15 en 16; 7,17 vormt een overgangsvers.

Omdat de eerste vraag die een onderzoeker aan een Bijbelse tekst stelt, is met wat voor type tekst hij te maken heeft, behandelen we in hoofdstuk III de vraag naar het genre. In het onderzoek mag dan geen onenigheid bestaan over het feit dat we in Lucas 7,11-17 met een wonderverhaal te maken hebben, deze aanduiding is erg breed, en een nadere bepaling van het type wonderverhaal leidt tot verschillende visies: epifanie, genezingswonderen, opwekkingsverhalen. We rekenen Lucas 7,11-17 als opwekkingsverhaal samen met de genezings- en exorcisme-verhalen tot de ‘Lebenswiederherstellungswunder’ (een term van Werner Kahl). Daarna behandelen we het probleem van de aard van het verhaal: historisch, onhistorisch, mythologisch/fantastisch of symbolisch? We noemen ons wonderverhaal ‘een bijbelse Wirklichkeitserzählung’. De laatste term is echter niet onproblematisch. De gelovige ervaart gestalten als God, duivel/satan, engelen en geesten als reëel, maar hij weet ook dat dergelijke gestalten niet vatbaar zijn voor historisch-kritisch onderzoek.

Hoofdstuk IV staat helemaal in het kader van het wonder van de dodenopwekking. Om het bijzondere op het spoor te komen, schenken we allereerst aandacht aan de begin- en eindsituatie, oftewel de noodsituatie en de opheffing daarvan, om dan te bezien wat de wonderdoener nu precies doet, waardoor hij de situatie weet om te keren. Dat het daarbij niet blijft, maar dat het tot een reactie daarop komt, van alle aanwezigen, inclusief de moeder en de zoon, verbaast niet. We schenken speciale aandacht aan de relatie tussen tweevoudige doxologie en het wonder, voltrokken door de Heer aan de jonge man ten behoeve van de moeder.

Deel II – over de context – telt slechts één hoofdstuk. Omdat Lucas 7,11-17 deel uitmaakt van een groter verband schenken wij in hoofdstuk V aandacht aan het complete Lucasevangelie, eerst aan de macrostructuur, daarna aan de ruimere context (7,11-50) en ten slotte aan de directe context, in het bijzonder aan de relatie(s) van Lucas 7,11-17 met de direct omliggende perikopen: 7,1-10 en 7,18-35.

Deel III met de naam ‘de preteksten’ omvat vier hoofdstukken. In het onderzoek van Lucas 7,11-17 wordt dikwijls verwezen naar twee, eigenlijk drie teksten. De eerste betreft het oudtestamentische verhaal van de opwekking van de zoon van de weduwe van Sarefat in 1 Koningen 17,17-24. De andere is het hellenistische verhaal van de opwekking van een (schijn)dode door Apollonius van Tyana, verteld door Philostratus in *Vita Apollonii* IV,45. Het is niet duidelijk, noch voor de lezers, noch voor de aanwezigen, of het meisje echt dood is of schijndood. De derde tekst die genoemd wordt, is de opwekking van een zoon door Elisa in 2 Koningen 4. Deze tekst heeft buiten de plaats – Sunem dat dicht bij Naïn zou liggen – en een enkel woord als *τεθνηκός* – echter te weinig relatie met Lucas 7,11-17 om nader onderzoek naar te verrichten. We onderzoeken de stelling van de geleerden dat Lucas wat betreft 7,11-17 zowel afhankelijk is van 1 Koningen 17,17-24 en *Vita Apollonii* IV,45. De discussie betreft de manier waarop Lucas beide teksten gebruikt zou hebben. Dat hij wat de inhoud betreft afhankelijk is van 1 Koningen 17,17-24 en wat het patroon betreft van *VA* IV,45. We betwisten het laatste. In eerder onderzoek ging de aandacht eigenlijk alleen uit naar de overeenkomsten en verschillen

tussen tekst en preteksten, we voeren nu een brede intertekstuele analyse van beide teksten uit (1 Kon. 17,17-24 in de hoofdstukken VI, VII en VIII en *Vita Apollonii* IV,45 in hoofdstuk IX). We analyseren deze teksten op dezelfde manier als Lucas 7,11-17, met eerst een meer algemeen deel, met de bepaling van de tekst, van het genre, de plaats van de tekst in de context en een analyse van de structuur. Daarna concentreren we ons specifiek op het wonder, met de drie eerder genoemde elementen: crisis, oplossing van de crisis en aandacht voor de wijze waarop de verandering plaatsvindt. Daarna hebben we oog voor de reactie op het wonder. Wat Lucas precies doet met het oudtestamentische verhaal van de opwekking van de zoon van de weduwe is complex. Om het in typologische termen te zeggen, Jezus is, als het om de gave van de zoon aan zijn moeder gaat, typisch Elia, atypisch als het om de dodenopwekking gaat, antitypisch, waar het de plaats betreft waar hij de dode opwekt (joods openbaar gebied – heidens privéterrein) en prototypisch, omdat zijn handelen en spreken aan God doet denken.

In hoofdstuk X ronden we ons onderzoek af. Omdat het uitgangspunt van ons onderzoek de moeite van veel mensen met een wonderverhaal als Lucas 7,11-17 is, staan wij stil bij de hermeneutische kwestie hoe als lezer zich tot een dergelijke verhaal te verhouden. In het wonderonderzoek gaat de meeste aandacht uit naar relatie tussen tekst en historische realiteit. Het wonderverhaal zelf blijft zo buiten beeld. We bepleiten een andere benadering, waarin de lezer niet voorbij hoeft aan zijn werkelijkheidsconcept. Integendeel, als hij het inbrengt, krijgt hij een scherper zicht op de bijzonderheid van de gebeurtenis. Anderen voordelen van onze benadering: (1) de tekst – en daarmee het wonder – komt op deze manier helemaal in beeld; (2) er wordt recht gedaan aan de visie van Lucas dat zijn evangelie onder het genre van de geschiedschrijving valt. In het tweede deel van hoofdstuk X zetten we alle resultaten van ons onderzoek op een rij in het licht van de gebruikte methoden. Ten slotte benoemen we een aantal openstaande kwesties die om verdere bestudering vragen.

De dissertatie eindigt met een bibliografie, een lijst met afkortingen, een tekstregister, een index van auteurs en een samenvatting in het Engels.